

Uniwersytet Pomorski w Słupsku

RENATA WIADERNA-KUŚNIERZ

ORCID: 0000-0001-7427-2701

renata.wiaderna-kusnierz@upsl.edu.pl

O przestępstwach przeciwko państwu w starożytnym Rzymie w publikacjach Wacława Osuchowskiego

On crimes against the state in ancient Rome in the publications of Wacław Osuchowski

Dorobek Wacława Osuchowskiego (1906–1988), profesora prawa rzymskiego na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Uniwersytecie Wrocławskim, a przede wszystkim Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, obejmuje niemal wszystkie dziedziny prawa rzymskiego: publicznego i prywatnego, procesu i prawa karnego. Informacje o jego osiągnięciach naukowych czytelnik znajdzie m.in. w mojej monografii: *Prawo rzymskie na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym (1918–1939)*¹. Szczególnie cennym wkładem do dorobku polskiej i światowej romanistyki były jego monografie poświęcone prawu obligatoryjnemu². Przedmiotem niniejszego artykułu jest jednak jego mniej znany dorobek z zakresu rzymskiego prawa karnego³ – tematyki przestępstw przeciwko państwu.

¹ R. Wiaderna-Kuśnierz, *Prawo rzymskie na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Toruń 2015 (I wyd.), 2017 (II wyd.).

² Zob. m.in. W. Osuchowski, *O nieoznaczonych prawnie stosunkach kontraktowych w klasycznym prawie rzymskim*, Lwów 1933; *idem*, *Kontrakt estymatoryjny w rzymskim prawie klasycznym i justyniańskim*, Lwów 1936; *idem*, *Historyczny rozwój kompensacji w prawie rzymskim*, Warszawa–Kraków 1970. Podaję za: E. Szymoszek, *Wacław Osuchowski*, [w:] *Uczeni wrocławscy (1974–1994)*, t. II, Wrocław 1994, s. 101.

³ Dziedzina ta jeszcze do niedawna była w polskich badaniach romanistycznych zaniedbana. Znaczące ożywienie nastąpiło pod koniec lat 80. i trwa do dziś. Szczegółowe zestawienie polskich publikacji, jakie ukazały się z zakresu tematyki rzymskiego prawa karnego, można znaleźć m.in. w następujących bibliografiach: M. Kuryłowicz, *Rzymskie prawo karne w polskich badaniach romanistycznych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Prawo” 2003, nr 7, s. 167–175;

Wacław Osuchowski podjął szersze badania nad rzymskim prawem karnym w powojennej Polsce. Jak podkreślił M. Kuryłowicz: „do większej syntezy jednak wówczas nie doszło, a ukazały się jedynie drobne opracowania o systemie przestępstw w rzymskim prawie karnym⁴ oraz genezie tzw. *quaestio de repetundis*⁵ [sąd dla rozpatrywania spraw o nadużycia urzędnicze⁶]. Do prawnokarnej problematyki, powrócił pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku, ogłaszając drukiem obcojęzyczne artykuły o *perduellium* (zdrada państwa) oraz *crimen maiestatis*⁷ (obraza majestatu)”⁸.

Ostatnie lata twórczości naukowej Osuchowski poświęcił opracowaniu prawa rzymskiego karnego. H. Kupiszewski w artykule wspomnieniowym po śmierci Osuchowskiego napisał: „W drugiej połowie lat siedemdziesiątych pierwsza wersja *Zarysu rzymskiego prawa karnego* w objętości dwudziestu dwu arkuszy była już gotowa. Wymagała ona jeszcze wiele wysiłku, by ją można było przekazać do drukarni. Niestety poważne kłopoty z oczami nie pozwoliły Autorowi doprowadzić dzieła do końca”⁹. Kupiszewski wyraził też nadzieję na dokończenie dzieła przez jego uczniów. Niestety od 1990 r., w którym słowa te padły, nie doszło do wydania tejże monografii. W ciągu kolejnych 40 lat w Polsce ukazały się natomiast monografie z zakresu rzymskiego prawa karnego m.in. K. Amiełańczyka¹⁰,

J. Sondel, *Polnische Romanistic in den vergangenen Fünfunddreissig Jahren Abriss einer Bibliografie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1980, DXXXIII, Prace Prawnicze, z. 86, s. 133–168; M. Zabłocka, *Romanistyka polska po II wojnie światowej*, Warszawa 2002; eadem, *Romanistyka polska w pierwszym dziesięcioleciu XXI w.*, Warszawa 2013; *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej*, red. M. Zabłocka ukazujące się w kolejnych rocznikach „Czasopisma Prawno-Historycznego”. Podaję za: M. Kuryłowicz, *op. cit.*, s. 167–175. Ostatnio zob. też: I. Leraczyk, *Rzymskie prawo karne. Bibliografia*, Lublin 2021.

⁴ W. Osuchowski, *System przestępstw w rzymskim prawie karnym, Część I*, „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 1961, Seria A, nr 16, s. 48–50.

⁵ W. Osuchowski, *Geneza tzw. ‘quaestio de repetundis’*, „Sprawozdania z posiedzeń komisji naukowych Oddziału PAN w Krakowie” 1971, 15, z. 1, s. 64–65.

⁶ W ostatnich latach na ten temat pisał M. Gwardecki. Zob. np. *The Genesis of a Permanent Tribunal: Quaestio perpetua de repetundis*, „Folia Historica Cracoviensia” 2019, t. 25, nr 1, s. 37–64. Gwardecki w 2021 r. obronił pracę doktorską pt. *Quaestio perpetua de repetundis. Stały trybunał karny w procesach o zdradę*. Praca nie ukazała się jeszcze drukiem.

⁷ W. Osuchowski, *The Origins of Prosecuting High Treason in Roman Republic*, „Archiwum Iuridicum Cracoviense” (dalej: „AIC”) 1978, vol. XI, s. 57–67; *idem*, *Zu einigen Hochverratsfällen im republikanischen Rom*, „AIC” 1979, vol. XII, s. 33–50; *idem*, *Des études sur la genèse du ‘crimen maiestatis en Rome republicaine*, „AIC” 1981–1982, vol. XIV–XV, s. 19–32.

⁸ M. Kuryłowicz, *op. cit.*, s. 170.

⁹ H. Kupiszewski, *Wacław Osuchowski 1906–1988*, „Prawo Kanoniczne” 1990, 33, nr 3–4, s. 204.

¹⁰ K. Amiełańczyk, *Crimina legitima w rzymskim prawie publicznym*, Lublin 2013; *idem*, *Rzymskie prawo karne w reskryptach cesarza Hadriana*, Lublin 2006; *idem*, *Ustawa Korneliusza Sulli przeciwko nożownikom i trucicielom*, Lublin 2011.

M. Dyjakowskiej¹¹, G. Kołodki¹², E. Loski¹³ czy w 2021 r. traktująca kompleksowo monografia M. Jońcy¹⁴. Artykuł poniższy ma na celu zaznaczyć wkład Wacława Osuchowskiego w rzymskie prawo karne i przypomnieć o nadal niewydanym jego dziele.

Pierwszym zauważalnym akcentem w twórczości Osuchowskiego w zakresie tematyki rzymskiego prawa karnego było wygłoszenie referatu pt. *System przestępstw w rzymskim prawie karnym, Część I*, który zaprezentował na posiedzeniu Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego 21 kwietnia 1961 r. Komunikat z wygłoszonego referatu został opublikowany w „Sprawozdaniach Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”¹⁵.

W swoim referacie Wacław Osuchowski, omawiając system przestępstw w rzymskim prawie karnym, w celu przejrzystego przedstawienia materiału źródłowego przyjął pewną systematykę rzeczową. Segregując wiadomości o stanach przestępnych oraz o ich prawnej represji, podzielił przestępstwa na dwie kategorie: zbrodnie przeciw państwu i religii oraz przestępstwa przeciw życiu i mieniu jednostki. Przegląd stanów przestępnych rozpoczął przedstawieniem zbrodni stanu: *perduellio* i *maiestas*¹⁶. Omówił zagrożone karą „współdziałanie z wrogiem państwa”, wymieniając uwagi odnośnie do zbiegostwa do wroga i zdrady państwa. W sposób szczególnie skoncentrował się na zagadnieniu obalenia ustroju państwowego, zaczynając od omówienia naruszenia ustroju republikańskiego, następnie zamachów na uchwały zgromadzeń plebejskich i kończąc na monarchii. Omówił zarówno bunty przeciwko państwu, przestępstwa wojskowe, jak i obywateli przeciwko magistraturze (próba zabójstwa, znieważenie) oraz cesarzowi (zamachy i obraza majestatu). Na koniec przy omawianiu przestępstw przeciwko państwu przedstawił sposoby karania zdrady stanu i obrazy majestatu. Następnie autor przeszedł do rozważań na temat przestępstw przeciwko religii, życiu i mieniu jednostki¹⁷.

Najwięcej uwagi Wacław Osuchowski poświęcił w swoich obcojęzycznych publikacjach (w języku angielskim, francuskim i niemieckim¹⁸) zbrodniom przeciwko państwu: *perduellio* i *maiestas* w republikańskim Rzymie i tematyka tychże zostanie poniżej przedstawiona.

¹¹ M. Dyjakowska, *Crimen laesae maiestatis: studium nad wpływami prawa rzymskiego w dawnej Polsce*, Lublin 2010.

¹² P. Kołodko, *Ustawodawstwo rzymskie w sprawach karnych. Od Ustawy XII tablic do dyktatury Sulli*, Białystok 2012.

¹³ E. Loska, *Zagadnienie obrony koniecznej w rzymskim prawie karnym*, Warszawa 2011.

¹⁴ M. Jońca, *Rzymskie prawo karne. Instytucje*, Lublin 2021.

¹⁵ Zob. przyp. 4.

¹⁶ W. Osuchowski, *System przestępstw...*, s. 48.

¹⁷ *Ibidem*, s. 48–49.

¹⁸ Zob. przyp. 7.

Najstarszym rzymskim określeniem przestępstwa przeciwko państwu było *perduellio*, czyli zdrada stanu. *Perduellio* „oznaczała pierwotnie zarówno zdradę kraju, jak i zdradę w czasie wojny, a także czynną napaść na przedstawicieli władzy państwowej. W miarę wykształcania się przestępstw wojskowych z dawnej *perduellio* wyodrębniły się jako odrębne przestępstwa: *proditio*, *desertio*, *transfugium*”¹⁹. *Transfugium* (dezercja) od *desertio* różniło się tym, że przy *desertio* dezenter opuszczał jedynie szeregi wojskowe, przy *transfugium* zaś uciekający przyłączał się do wroga. Traktowano go zatem jak nieprzyjaciela i pozbawiano obywatelstwa rzymskiego. W okresie pryncypatu *transfugium* zostało zaliczone do przestępstw zdrady wojennej (*proditio*)²⁰. Pod koniec republiki, jak pisze M. Dyjakowska, pojęcie *perduellio* zaczęło ustępować miejsca terminowi *crimen maiestatis*, który w efekcie ostatecznie je zastąpił²¹. Do poniżej przedstawionych przypadków przestępstw przeciwko państwu odwoływało się oprócz Osuchowskiego wielu współczesnych badaczy tego zagadnienia, m.in. M. Dyjakowska²², J. Ciecieląg²³, P. Kołodko²⁴, R. Sajkowski²⁵.

Wacław Osuchowski w swoich publikacjach pisze, iż *perduellio*, czyli zdradę stanu, tworzyła „każda gwałtowna próba zamachu na bezpieczeństwo państwa i konstytucję oraz bezpośrednio lub pośrednio na osoby urzędowe”²⁶. *Perduellio* oznaczała wrogą działalność w stosunku do państwa i podpadała pod kategorię najpoważniejszego przestępstwa publicznego. Źródła badawcze

¹⁹ Cyt za: *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 1986, s. 116.

²⁰ *Ibidem*, s. 150.

²¹ M. Dyjakowska, *Postępowanie w sprawach crimen maiestatis w okresie republiki rzymskiej*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2006, z. 6.1, s. 27.

²² M. Dyjakowska, *Crimen laesae maiestatis: studium nad wpływami prawa rzymskiego w dawnej Polsce*, Lublin 2010; *eadem*, *Crimen laesae maiestatis divinae w literaturze XVII w.*, „Studia Prawnoustrojowe” 2007, nr 7, s. 41–60; *eadem*, *Kobieta a przestępstwo obrazy majestatu*, [w:] *Contra leges et bonos mores. Przestępstwa obyczajowe w starożytnej Grecji i Rzymie*, red. H. Kowalski, M. Kuryłowicz, Lublin 2005; *eadem*, *Postępowanie w sprawach...*, s. 27–46; *eadem*, *Subsydiarne stosowanie prawa rzymskiego w Polsce przedrozbiorowej na przykładzie zbrodni obrazy majestatu*, „Teka Komisji Prawniczej (PAN Oddział w Lublinie)” 2012, t. V, s. 60–87; *eadem*, *The Evidence Given by Slaves In the Trials of crimen maiestatis*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2021, 30, nr 2, s. 125–138.

²³ J. Ciecieląg, *Crimen laesae maiestatis czy perduellio? Za jakie przestępstwo został skazany Jezus przed sądem Poncjusza Piłata?*, [w:] *Salus rei publicae suprema lex: ochrona interesów państwa w prawie karnym Starożytnej Grecji i Rzymu*, red. A. Dębiński, H. Kowalski, M. Kuryłowicz, Lublin 2007, s. 37–44.

²⁴ P. Kołodko, *Ustawodawstwo rzymskie...* (zob. rozdział IV, s. 187–221).

²⁵ R. Sajkowski, *Sprawa Falaniusza i Rubruriusza. Początek procesów o obrazę majestatu za rządów Tyberiusza*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie” 1998, 13, Prace Historyczne, z. 2, s. 11–21.

²⁶ W. Osuchowski, *The Origins of Prosecuting...*, s. 57–58; *idem*, *Zu einigen Hochverratsfällen...*, s. 33.

wskazują na różne określenia dla zdrady państwa. Dlatego aby precyzyjnie określić, czym była *perduellio*, autor podaje poszczególne przypadki, rozgraniczając ich występowanie we wczesnej republice i jej końcowym etapie. Z jednej strony podstawą dla klasyfikowania zbrodni przeciw państwu była walka pomiędzy dwiema klasami społecznymi: patrycjuszami i plebejuszami, z drugiej zaś walka pomiędzy partiami politycznymi: optymatów i popularów. Każda partia traktowała oskarżenia zdrady stanu jako element pokonania politycznych oponentów²⁷.

Najwcześniejszym według Osuchowskiego przykładem przestępstwa zdrady stanu rozpatrywanego jako poważne zagrożenie dla całej rzymskiej wspólnoty była próba ustanowienia autokracji, czyli próba uzurpacji najwyższej władzy politycznej w Rzymie bez zgody ludu. Zbrodnia restauracji monarchii została uznana jako *affectatio regni*²⁸ i była postrzegana jako najpoważniejszy przypadek zdrady stanu²⁹. Początki tego typu zdrady – jak pisze Osuchowski – możemy znaleźć w *lex Valeria* wydanej w 509 r. p.n.e., zainicjowanej przez konsula Valeriusa Poplicolę (również zwanego Publicola)³⁰. Według tej ustawy za jakąkolwiek próbę uzurpacji najwyższej władzy bez zgody ludu groziła kara śmierci³¹. Dla zbadania sprawy i wydania wyroku powoływano specjalne *comitium*.

Najbardziej znany przypadek zdrady stanu dotyczył procesu Spuriusa Cassiusa Viscelinusa, znakomitego rzymskiego przywódcy sprawującego urząd konsula, oskarżonego w 485 r. p.n.e. o próbę restauracji monarchii i ustanowienie tyranii³². Jak pisze Osuchowski, Spurius został oskarżony o to, że w zamian za objęcie władzy chciał przekupić plebs, wydając projekt ustawy agrarnej, która zdobyte niedawno terytorium Herników miała dzielić pomiędzy Latynów a lud rzymski. Dodatkowo próbował do tego daru dodać ziemię państwową należącą nielegalnie do patrycjuszy. Patrycjusze popierali drugiego prokonsula Verginiusza, który sprzeciwił się podziałowi ziemi i na zgromadzeniach ludowych przekonywał, że Spurius w ten sposób dąży do jedynowładztwa. Spurius, chcąc zyskać przychylność sprzymierzeńców, kazał zwrócić obywatelom pieniądze za zboże sycylijskie. Nie zyskał tym poparcia plebsu, który wzgardził darem konsula, uważając, że

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ O *affectatio regni* powstały publikacje: M.A. Levi, *La 'affectatio regni' di Cesare*, Torino 1934; J. Neel, *Reconsidering the "affectatores regni"*, "Classical Quarterly" 2015, no. 65.I, s. 224–241.

²⁹ W. Osuchowski, *The Origins of Prosecuting...*, 58.

³⁰ Sławny Rzymianin, który z Juliuszem Brutusem wypędził Tarkwiniuszów i założył w 509 r. p.n.e. republikę. Czterokrotny konsul w latach 509, 508, 507 i 503 p.n.e. Zob. szerzej: W. Szymanowski, *Dykcyonarz biograficzny powszechny, czyli Krótkie wspomnienia żywotów ludzi wsławionych cnotą, mądrością, przemysłem, męstwem, wynalazkami, błędami. Od początku świata do najnowszych czasów*, Warszawa 1851, s. 247.

³¹ W. Osuchowski, *Zu einigen Hochverratsfällen...*, s. 33.

³² *Ibidem*, s. 34.

takim zachowaniem chce kupić sobie władzę królewską. Za ten czyn został oskarżony o zdradę stanu i skazany na śmierć³³.

Innym przypadkiem ilustrującym *affectationis regni*, o której wspomina Osuchowski, była historia Marcusa Manliusa Capitolinusa, przedstawiona przez Liviusa³⁴ w jego dziele *Ab urbe condita* (*Dzieje Rzymu od założenia miasta*). Marcus Manlius wsławił się tym, że podczas najazdu Galów na Rzym obronił Kapiitol przed najeźdźcami (stąd jego przydomek Capitolinus). Po tych wydarzeniach, podczas których splądrowano Rzym, wielu plebejuszy popadło w kłopoty finansowe i musiało szukać pomocy u bogatych patrycjuszów, stając się ich dłużnikami. Marcus Manlius, szukając poklasku u plebejuszy, w roku 385 p.n.e. stanął na czele ruchu plebejskiego, który krytykował senat³⁵. Nie występował publicznie, ale potajemnie gromadził plebejuszy w swoim domu i ich podburzał, rozwodząc się nad tyranią patrycjuszów, okrucieństwem lichwiarzy i biedą ludu. Wielki entuzjazm wśród plebsu, który, jak pisze Osuchowski, „wszędzie podążał za obrońcą swojej wolności”, wzbudziło sprzedanie przez niego ojcowskiego majątku i wykupienie długów prowadzonego do więzienia centuriona. Działania jego senat wkrótce uznał za próbę zamachu stanu i restauracji monarchii. W konsekwencji tego został on skazany na śmierć według jednej z wersji poprzez skok ze Skały Tarpejskiej. Po jego śmierci cały jego majątek został skonfiskowany, a dom zburzony. Zabroniono w rodzie Manliuszów używania imienia Marcus³⁶.

Wśród przestępstw obraży majestatu, które przyniosły państwu rzymskiemu nie tylko szkody materialne, ale także wymierzone były w godność ludu rzymskiego, Wacław Osuchowski wymienia wykroczenia popełnione przez Publiusa Claudiusa Pulchera i jego siostrę Claudię.

Publius Claudius Pulcher, syn Appiusa Claudiusa Caecusa³⁷, był konsulem w 249 r. p.n.e. Podczas pierwszej wojny punickiej został pobity pod Drepanum. Podczas ataku na to miasto popełnił poważne wykroczenie przeciwko religii rzymskiej. Przed bitwą morską wypuścił z klatek na pokład zdobyte wcześniej

³³ *Ibidem*, s. 35–36. Przypadek Spuriusa Cassiusa Viscellinusa dokładniej opisuje H. Appel w artykule: *O adfectatores regni i manipulowaniu historią*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2011, t. 19, nr 4, s. 5–8.

³⁴ W. Osuchowski, *Zu einigen Hochverratsfällen...*, s. 34.

³⁵ *Ibidem*, s. 36.

³⁶ *Ibidem*, s. 38–40.

³⁷ Appius Claudius Caecus (Appiusz Klaudiusz Ślepy – zwany tak, ponieważ pod koniec swojego życia stracił wzrok), syn Gajusza, rzymski polityk, najstarszy autor prozy łacińskiej. W 312 r. p.n.e. piastował stanowisko cenzora, w 307 r. p.n.e. oraz 296 r. p.n.e. – konsula, a w 295 r. p.n.e. – pretora. Wybudował w Rzymie jeden z pierwszych akweduktów zwany od jego imienia Aqua Appia i najstarszą bitą drogę rzymską Via Appia. Wystawił świątynię Bellony. Autor sentencji: *Faber est suae quisque fortunae* (Każdy jest kowalem własnego losu). Zob. T. Cornell, J. Matthews, *Rzym. Wielkie kultury świata*, Warszawa 1995, s. 40; W. Szymanowski, *Dykcyonarz biograficzny...*, s. 67.

w porcie „święte kurczaki”, które teraz miały odegrać rolę wyroczni, a następnie miały zostać zaserwowane na statku konsula jako ofiara dla bogów. Kurczaki nie chciały zbierać ziarna, które im rzucono, dlatego Pulcher nakazał je wyrzucić za burtę, mówiąc: „Mają tylko pić, jeśli jeść nie chciały”. Rozpoczęty następnie przez konsula atak przeciwko Kartagińczykom zakończył się klęską. Z 93 okrętów ocalało tylko 30, a dowódca punicki Adherbal dokonał egzekucji na wielu tysiącach rzymskich żołnierzy³⁸. Kartagińczycy pokonali konsula, więc Rzymianie tłumaczyli sobie klęskę owym postępowaniem dowódcy.

Ta porażka Pulchera – jak dalej pisze Osuchowski – doprowadziła do wszczęcia procesu o *perduellio* przez trybunów: Juniusa Pulliusa i Caiusa Fundaniasa. Oskarżony nie został jednak skazany przez *comitia centuriata*, ponieważ huragan, który powstał podczas procesu, nie pozwolił na ogłoszenie wyroku. Z tego względu, iż nie można było osądzać po raz drugi tych samych oskarżonych za przestępstwo zdrady stanu przez tych samych urzędników sądowych, zmieniono treść skargi złożonej przeciwko niemu i tym razem Claudius Pulcher został skazany przez *comitia tributa* nie na karę śmierci, ale na grzywnę w wysokości 120 000 asów³⁹. Wykroczenie to kwalifikowane było jako *perduellio*, a jego podstawą była strata floty oznaczająca znaczną szkodę dla państwa. Kara grzywny wynagrodziła poniesione straty⁴⁰.

Innym przykładem, o którym wspomina Wacław Osuchowski, na to, że oskarżenia wnoszone na *comitia tributa* za obrazę, a nie tylko za *perduellio*, istniały już w III w. p.n.e., było postępowanie Claudii, siostry wspomnianego już Publiusa Claudiusa Pulchera. Jej zachowanie było podobnie butne jak jej brata. W 246 r. p.n.e., kiedy pojazd konny Claudii powracający z igrzysk miał trudności w poruszaniu się w tłumie, zaczęła wykrzykiwać, że jej „brat Pulcher powinien zmartwychwstać, żeby stracić flotę jeszcze raz i zlikwidować doszczętnie ludność, aby zminimalizować napięcie tłumu w Rzymie”. Takie postępowanie Claudii spowodowało niezadowolenie urzędników miejskich: Fundaniasa i Tibere Semproniusa, którzy oskarżyli ją przed *comices tributes* za przestępstwo obrazy majestatu narodu rzymskiego, wskutek czego zapłaciła karę pieniężną w wysokości 25 000 asów⁴¹.

Osuchowski, przedstawiając powyższe zdarzenie oraz postępowanie w sprawie za obrazę majestatu (*iudicium maiestatis*), powołując się na Suetoniusa⁴²,

³⁸ W. Osuchowski, *Des études sur...*, s. 20–21.

³⁹ Jak pisze M. Dyjakowska, po 1000 asów za każdy utracony statek. Zob. M. Dyjakowska, *Kobieta a przestępstwo...*, s. 72.

⁴⁰ W. Osuchowski, *Des études sur...*, s. 21.

⁴¹ *Ibidem*, s. 21, 22.

⁴² Suetonius/Swetoniusz (69–160 n.e.) – pisarz rzymski, autor słynnych *Żywotów Cezarów*, które zawierają biografie m.in. Juliusza Cezara, Oktawiana Augusta, Kaliguli, Klaudiusza Nerona, Wespazjana, Domicjana.

zaznaczył, że „zostało przeprowadzone przeciwko kobiecie *novo more*, a więc ze sposobu, który był nowością”⁴³. Po raz pierwszy bowiem kobieta została oskarżona przed trybunałem ludowym – *apud populum*. Atmosfera, która panowała w Rzymie, kiedy Claudia publicznie obraziła lud rzymski, przyczyniła się bez wątpienia do wszczęcia buntu wśród ludu, trybunów i urzędników miejskich. Należy bowiem przypomnieć, że Rzym w sposób bardzo dotkliwy odczuł porażki, jakie spadały na niego w tym czasie⁴⁴.

Charakterystyczne dla tych procesów jest to, jak zauważa Osuchowski, że ten sam oskarżyciel Caius Fundanius, który jako trybun ludowy ścigał w postępowaniu sądowym Publiusa Claudiusa Pulchera za przestępstwo zdrady stanu, później jako urzędnik miejski postawił w stan oskarżenia jego siostrę Claudię. Stając niegdyś przed *comices tributes*, za przestępstwo przeciw państwu – *perduellio* – popełnione przez Pulchera zaproponował jedynie karę pieniężną i takowa została w końcowym efekcie wymierzona. Przestępstwo, które zarzucał Claudii, jak zaznacza Osuchowski, było bez wątpienia przestępstwem obrazy majestatu. Ten typ przestępstwa pojawił się w źródłach po raz pierwszy jako ścigany sądowo, choć nie został jeszcze wówczas zatwierdzony przez prawo⁴⁵.

Jak zaznacza Osuchowski, osobną grupę spraw o zdradę stanu stanowiły przestępstwa polegające na zabiciu obywatela rzymskiego bez udziału sędziego. Wymienia on tu jeden z najstarszych takich przypadków, a mianowicie legendarną sprawę zabójstwa przez Horatiusa swojej siostry. Uznano, że Horatius popełnił zdradę stanu przez to, że odbierając życie obywatelowi rzymskiemu (siostrze), uzurpował sobie uprawnienia do sprawowania władzy sądowniczej. Skazany, za radą króla odwołał się do ludu. Apelacja została skierowana do zgromadzenia ludowego, gdzie duże wrażenie zrobiło wystąpienie ojca Horatiusa, który stwierdził, że jego syn słusznie postąpił. „Podkreślił, że gdyby Horatius nie zabił swojej siostry, to on sam mocą swojej władzy ojcowskiej ukarałby ją śmiercią”. Łzy ojca, który miał stracić swoje kolejne dziecko, oraz odważna postawa Horatiusa, który miał działać w słusznej sprawie, wzruszyły lud, który uwolnił go od kary⁴⁶. Proces Horatiusa miał bardzo duże znaczenie, dlatego że pokazywał, jak wyglądało postępowanie w starożytnym Rzymie. Osuchowski pokrótce opisuje, jak taki proces wyglądał.

Badacz sugeruje również w swoim francuskojęzycznym artykule, że wykroczenie Marcusa Postumiusa także mogło należeć do przestępstw obrazy majestatu. Píše o nim jako o oszuście, który w swoich czasach nie miał sobie równych. Był przedsiębiorcą, który podczas jednej z wojen punickich wykonywał prace

⁴³ W. Osuchowski, *Des études sur...*, s. 22, 23.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ W. Osuchowski, *Zu einigen Hochverratsfällen...*, s. 40–43.

przewozowe statkami dla państwa, na rzecz zaopatrzenia armii rzymskiej. Państwo za szkody wyrządzone na morzu przez huragany wypłacało takim przedsiębiorcom wysokie odszkodowania. Wielokrotnie nieuczciwy Postumius preparował takie nieszczęśliwe wypadki, uzyskując rekompensatę. Oszustwo polegało na tym, że na stare statki ładował trochę taniego towaru, a na pełnym morzu, „ratując z katastrofy ekwipunek”, przemieszczał go do przygotowanych barek. W późniejszym sprawozdaniu deklarowano zagubienie wartościowego towaru, którego w rzeczywistości nie było. Za te oszustwa Postumius został oskarżony, jak pisze Osuchowski, jak za popełnienie przestępstwa przeciwko państwu – *perduellio* – i skazany na karę wygnania⁴⁷.

Powyższe przypadki opisujące przestępstwo *perduellio* (*crimen maiestatis*), zawarte w artykułach Osuchowskiego, to minimalna część tego, co napisał w przygotowanej już publikacji na temat rzymskiego prawa karnego, a która w związku z jego śmiercią nie została opublikowana. W ostatnim czasie, jak już wspomniałam powyżej, ukazała się monografia M. Jońcy pt. *Rzymskie prawo karne. Instytucje* – publikacja, której tematyka długo kompleksowo nie była opracowana w polskiej historiografii. Z pewnością cieszy ten fakt, bowiem jak zaznacza Jońca: „Polscy karniści, o ile odwołują się do historii, to jako moment początkowy badań zwykle obierają okres średniowiecza (...) Trudno czynić im z tego zarzut, gdyż dotychczas na rynku polskim brakowało zwięzłej syntezy prawniczej myśli Rzymian”⁴⁸. Miejmy nadzieję, że opracowana przez Wacława Osuchowskiego publikacja również ujrzy w końcu światło dzienne i zdobędzie swoich czytelników.

BIBLIOGRAFIA

- Amielańczyk K., *Crimina legitima w rzymskim prawie publicznym*, Lublin 2013.
Amielańczyk K., *Rzymskie prawo karne w reskryptach cesarza Hadriana*, Lublin 2006.
Amielańczyk K., *Ustawa Korneliusza Sulli przeciwko nożownikom i trucicielom*, Lublin 2011.
Appel H., *O adfectatores regni i manipulowaniu historią*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2011, t. 19, nr 4.
Cieciela J., *Crimen laesae maiestatis czy perduellio? Za jakie przestępstwo został skazany Jezus przed sądem Poncjusza Pilata?*, [w:] *Salus rei publicae suprema lex: ochrona interesów państwa w prawie karnym Starożytnej Grecji i Rzymu*, red. A. Dębiński, H. Kowalski, M. Kuryłowicz, Lublin 2007.
Cornell T., Matthews J., *Rzym. Wielkie kultury świata*, Warszawa 1995.
Dyjakowska M., *Crimen laesae maiestatis: studium nad wpływami prawa rzymskiego w dawnej Polsce*, Lublin 2010.
Dyjakowska M., *Crimen laesae maiestatis divinae w literaturze XVII w.*, „Studia Prawnoustrojowe” 2007, nr 7.

⁴⁷ W. Osuchowski, *Des études sur...*, s. 31–32.

⁴⁸ M. Jońca, *Rzymskie prawo...*, s. 11.

- Dyjakowska M., *Kobieta a przestępstwo obrazy majestatu*, [w:] *Contra leges et bonos mores. Przestępstwa obyczajowe w starożytnej Grecji i Rzymie*, red. H. Kowalski, M. Kuryłowicz, Lublin 2005.
- Dyjakowska M., *Postępowanie w sprawach crimen maiestatis w okresie republiki rzymskiej*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2006, 6, nr 1. <https://doi.org/10.21697/zp.2006.6.1.03>.
- Dyjakowska M., *Subsydjarne stosowanie prawa rzymskiego w Polsce przedrozbiorowej na przykładzie zbrodni obrazy majestatu*, „Teka Komisji Prawniczej (PAN Oddział w Lublinie)” 2012, t. V.
- Dyjakowska M., *The Evidence Given by Slaves In the Trials of crimen maiestatis*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2021, 30, nr 2.
- Gwardecki M., *The Genesis of a Permanent Tribunal: Quaestio perpetua de repetundis*, „Folia Historica Cracoviensia” 2019, t. 25, nr 1.
- Gwardecki M., *Quaestio perpetua de repetundis. Stały trybunał karny w procesach o zdzierstwo*. Praca doktorska obroniona 16 listopada 2021 r. na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Jońca M., *Rzymskie prawo karne. Instytucje*, Lublin 2021.
- Kołodko P., *Ustawodawstwo rzymskie w sprawach karnych. Od Ustawy XII tablic do dyktatury Sulli*, Białystok 2012.
- Kupiszewski H., *Wacław Osuchowski 1906–1988*, „Prawo Kanoniczne” 1990, 33, nr 3–4.
- Kuryłowicz M., *Rzymskie prawo karne w polskich badaniach romanistycznych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2003, nr 7.
- Leraczyk I., *Rzymskie prawo karne. Bibliografia*, Lublin 2021.
- Levi M.A., *La 'affectatio regni' di Cesare*, Torino 1934.
- Loska E., *Zagadnienie obrony koniecznej rzymskim prawem karnym*, Warszawa 2011.
- Łoposzko T., *Historia społeczna republikańskiego Rzymu*, Warszawa 1978.
- Neel J., *Reconsidering the "affectatores regni"*, „Classical Quarterly” 2015, no. 65.I.
- Osuchowski W., *Des études sur la genèse du 'crimen maiestatis en Rome republicaine*, „Archivum Iuridicum Cracoviense” 1981–1982, vol. XIV–XV.
- Osuchowski W., *Geneza tzw. 'questio de repetundis'*, „Sprawozdania z posiedzeń komisji naukowych Oddziału PAN w Krakowie” 1971, 15, z. 1.
- Osuchowski W., *Historyczny rozwój kompensacji w prawie rzymskim*, Warszawa–Kraków 1970.
- Osuchowski W., *Kontrakt estymatoryjny w rzymskim prawie klasycznym i justyniańskim*, Lwów 1936.
- Osuchowski W., *O nieoznaczonych prawnie stosunkach kontraktowych w klasycznym prawie rzymskim*, Lwów 1933.
- Osuchowski W., *System przestępstw w rzymskim prawie karnym, Część I*, „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 1961, Seria A, nr 16.
- Osuchowski W., *The Origins of Prosecuting High Treason in Roman Republic*, „Archiwum Iuridicum Cracovense” 1978, vol. XI.
- Osuchowski W., *Zu einigen Hochverratsfällen im republikanischen Rom*, „Archiwum Iuridicum Cracovense” 1979, vol. XII.
- Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 1986.
- Sajkowski R., *Sprawa Falaniszusa i Rubruriusza. Początek procesów o obrazę majestatu za rządów Tyberiusza*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie” 1998, 13, Prace Historyczne, z. 2.
- Sondel J., *Polnische Romanistic in den vergangenen Fünfunddreissig Jahren Abriss einer Bibliografie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1980, DXXXIII, Prace Prawnicze, z. 86.
- Szymanowski W., *Dykcyonarz biograficzny powszechny, czyli Krótkie wspomnienia żywotów ludzi wsławionych cnotą, mądrością, przemysłem, męstwem, wynalazkami, błędami. Od początku świata do najnowszych czasów*, Warszawa 1851.
- Szymoszek E., *Wacław Osuchowski*, [w:] *Uczni wrocławscy (1974–1994)*, t. II, Wrocław 1994.

Wiaderna-Kuśnierz R., *Prawo rzymskie na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Toruń 2015 (I wyd.), 2017 (II wyd.).

Zabłocka M., *Romanistyka polska po II wojnie światowej*, Warszawa 2002.

Zabłocka M., *Romanistyka polska w pierwszym dziesięcioleciu XXI w.*, Warszawa 2013.

ABSTRACT

The achievements of Waław Osuchowski, professor of Roman law at the Jan Kazimierz University in Lwów, the Catholic University of Lublin, the University of Wrocław, but first of all the Jagiellonian University in Kraków, cover almost all areas of Roman law: public and private, trial and criminal law. His monographs on obligatory law constitute a particularly valuable contribution both to the Polish and global field of Roman law studies. The subject of this article, however, is to analyze his less known achievements in the field of Roman criminal law, to be more precise, the subject of crimes against the state.

Waław Osuchowski conducted extensive research on Roman criminal law in post-war Poland. However, no major synthesis took place. Only minor studies on the system of crimes in Roman criminal law and the genesis of the so-called *quaestio de repetundis* (court dealing with cases of administrative malpractice) have been published. He returned to legal and criminal issues at the end of the 1970s by publishing foreign-language articles on *perduellium* (treason) and *crimen maiestatis* (insult to majesty). In the second half of the 1970s, the first version of his book *Zarysu rzymskiego prawa karnego* covering twenty-two publishing sheets was ready. Unfortunately, serious problems with eyes did not allow him to complete his work. In 1990, professor of Roman law, Henryk Kupiszewski, expressed his hope that Osuchowski's students would finish their teachers's work. Unfortunately, this monograph has not been published since the time these words were spoken. The present article aims to remind his scholarly activities in the field of Roman criminal law, hoping that the publication prepared by Waław Osuchowski will finally see the light of day and gain its readers.

Keywords: treason; high treason; *perduellio*; *maiestas*; *crimen maiestatis*; *crimen laesae maiestatis*; Waław Osuchowski; *lex Valeria*; Valerius Poplicola; Spurius Cassius Viscelinus; Marcus Manlius Capitolinus; Publius Claudius Pulcher; Clodia Metelli; Marcus Postumius

ABSTRAKT

Dorobek naukowy Waława Osuchowskiego, profesora prawa rzymskiego na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Uniwersytecie Wrocławskim, a przede wszystkim Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, obejmuje wszystkie niemal dziedziny prawa rzymskiego: publicznego i prywatnego, procesu i prawa karnego. Szczególnie cennym wkładem do dorobku polskiej i światowej romanistyki były jego monografie poświęcone prawu obligatoryjnemu. Przedmiotem niniejszego artykułu jest jednak jego mniej znany dorobek z zakresu rzymskiego prawa karnego, a dokładniej – tematyki przestępstw przeciwko państwu.

Waław Osuchowski szersze badania nad rzymskim prawem karnym podjął w powojennej Polsce. Do większej syntezy jednak nie doszło, a ukazały się jedynie drobne opracowania o systemie przestępstw w rzymskim prawie karnym oraz genezie tzw. *quaestio de repetundis* (sąd dla rozpatrywania spraw o nadużycia urzędnicze). Do prawnokarnej problematyki powrócił pod koniec lat 70. XX w., a mianowicie ogłaszając drukiem obcojęzyczne artykuły o *perduellium* (zdrada państwa) oraz *crimen maiestatis* (obraza majestatu). W drugiej połowie lat 70. pierwsza wersja *Zarysu rzymskiego prawa karnego* w objętości 22 arkuszy była już gotowa. Niestety poważne kłopoty

z oczami nie pozwoliły Autorowi doprowadzić dzieła do końca. Profesor prawa rzymskiego Henryk Kupiszewski wyraził nadzieję na dokończenie dzieła przez jego uczniów. Niestety od roku, w którym słowa te padły, czyli 1990, nie doszło do wydania tejże monografii. Artykuł ma na celu przypomnienie jego działalności naukowej w zakresie rzymskiego prawa karnego z nadzieją, że opracowana przez Wacława Osuchowskiego publikacja ujrzy w końcu światło dzienne i zdobędzie swoich czytelników.

Słowa kluczowe: zdrada stanu; zdrada państwa; *perduellio*; *maiestas*; *crimen maiestatis*; *crimen laesae maiestatis*; Wacław Osuchowski; *lex Valeria*; Valerius Poplicola; Spurius Cassius Visellinus; Marcus Manlius Capitolinus; Publius Claudius Pulcher; Clodia Metelli; Marcus Postumius